

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ KİTAPLARININ İHMAL EDİLEN UNSURU OLARAK FELSEFE*

PHILOSOPHY: THE NEGLECTED ELEMENT OF RESEARCH METHODOLOGY BOOKS

Araştırma Makalesi
Research Paper

Uğur KESKİN**

Öz:

Araştırma yöntemlerini açıklamaya yönelik olarak çok sayıda kaynak kitap yazılmıştır. Özellikle genç araştırmacılar, araştırma yaparken başvuru kaynağı olarak öncelikle bu kitapları temel almaktadırlar. Araştırma yöntemleri kitapları, araştırma sürecinin ne şekilde yürütüleceğine ilişkin içerik ve yöntem anlamında teknik ayrıntı düzeyindeki pek çok bilgiyi içeriyor olmalarına karşın, ortak bir eksikliği bünyelerinde barındırmaktadırlar. Kapsayıcı, kuşatıcı ve içerik verici bir bakış açısı sağlayarak bütünsel bir yaklaşım sunan "felsefe" unsurunun, araştırma yöntemleri kitaplarında yer almaması, bu alanda yazılan kitapların en dikkat çekici yönü olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada, araştırma yöntemlerini konu alan kitapların içerikleri incelenerek, bilimsel araştırma sürecinin başat konularından biri olan felsefe unsurunun, söz konusu kitaplarda hangi düzeyde ele alındığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu makalede veri kaynağı olarak, Türkçe yazılmış veya Türkçe'ye çevirisi yapılmış olan toplam 61 araştırma yöntemleri kitabı incelemeye konu edilmiştir. Bilimsel araştırmaların, özellikle de lisansüstü araştırma özelliği taşıyan doktora tez çalışmalarının, sahip bulunmaları gereken felsefi yeterlilik düzeyini kapsamlı olarak açıklayan herhangi bir araştırma yöntemleri kitabının olmadığı tespit edilmesi, bu çalışmanın en belirgin bulgularından biri olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu bulgulardan hareketle ve Weber'in "ideal tip" modeli doğrultusunda sonuç ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Araştırma, Felsefe, Doktora Tez Çalışmaları.

Abstract:

A considerable number of reference books focusing on research methodology have been written so far in the field of research. Especially, young researchers benefit from such books while conducting their research. Although books on research methodology include a lot of information regarding research process and technical details, they lack something in common. Not including "philosophy" in research methodology books, which introduces a holistic approach through a comprehensive, inclusive and content providing point of view, is considered a weakness of these books. This study aims to determine to what extent "philosophy", one of the leading elements of scientific research process, is dealt with in the books available in research methodology literature. A total of 61 research methodology books written in Turkish or translated into Turkish were included in the study. One of the striking findings of this study is the lack of research methodology books that explain in detail philosophical basis that doctoral dissertations should have. The results and evaluations were made in the direction of the findings and in the direction of Weber's "ideal type" model.

Keywords: Scientific Research, Philosophy, Doctoral Dissertations.

* Makale Gönderim Tarihi: 06.05.2017

Makale Kabul Tarihi: 17.12.2017

** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ugurkeskin@anadolu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2740-4120

GİRİŞ

Kuramsal çerçeve ve yöntem, bilimsel araştırmaların başlıca iki unsurunu teşkil etmektedir. Oysa bilimsel araştırmaların çoğunluğu, nitel ya da nicel verileri ön plana çıkararak, bir anlamda bilimsel araştırma sürecini, yöntem ile sınırlı bir konuma indirgemektedir. Bilimsel çalışmalardaki yöntem vurgusunun aşırı derecede abartılması şeklinde tezahür eden bu tutum, Punch (2005: 7) tarafından şu ifadelerle eleştirilmiştir: “Yöntem arabası, içerik atının önüne konulmakta, yöntem konusunda aşırı vurgu yapılarak yöntemperestlik yapılmaktadır”. “Yönteme çakılıp kalma” (stuck in the method) olarak kavramlaştırılabilecek olan bu olumsuz durum, özellikle nicel yönü ağır basan bilimsel çalışmaların genel karakteristik özelliği hâlini almış, bulunmaktadır. Hatta yöntem konusundaki hassasiyetin daha ileri boyutlara taşındığı bilimsel çalışmalarda tek bir yöntem ile yetinilmeyip, birkaç farklı yöntemle başvurulmak suretiyle, edinilen veriler üçgenlemeye (triangulation) tabi tutularak daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Yukarıda açıklanan genel karakteristik özelliklere sahip bulunan, bu nedenle de içerik ve kapsam bakımından gerekli yeterliliklere sahip olmayan araştırmaları öncül çalışma olarak benimseyen araştırmacılar, benzer hataları tekrarlayarak, yeterli niteliklere sahip bulunmayan yayınların sayısının giderek artmasına zemin hazırlamaktadırlar. Özellikle son yıllarda araştırma yöntemleri alanında giderek artan sayıda kitap yayınlanmaya başlamıştır. “Araştırma Yöntemleri” başlığı taşıyan kitaplar, nicelik olarak her geçen gün artış kaydediyor olmasına karşın, ortaya konulan ürün bakımından söz konusu kitaplar, yukarıda açıklanan birbirlerini tekrar eden (mükerrer) yayın olma kısır döngüsünün çok fazla dışına çıkamamaktadırlar.

Kategorik olarak kuramsal çerçeve ve yöntem, bilimsel araştırmaların başlıca iki unsurunu teşkil etmekle birlikte, kuramsal çerçevenin de yöntemin de kendine has müstesna birer değeri bulunmakta ve herhangi bir aşamada yapılan yanlış veya ihmal edilen unsur, ilgili araştırmanın niteliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. “Azıcık iktisat öğrenmiş bir filozoftan daha tehlikeli bir şey yoktur” diyen James Tobin’e, Robert Nozick şu şekilde karşılık vermiştir: “Hiç felsefe bilmeyen iktisatçıdan sonra” (Rowley, 2002: 4). Nozick, düşünce dünyasının çoraklaşmasına neden olan felsefi alandaki yetersizliği eleştirmektedir. Bu çalışmada da, araştırma yöntemleri kitaplarında ihmal edilen ya da görmezden gelinen bir husus olarak “felsefe” unsuruna dikkat çekilerek, söz konusu kitapların bu anlamdaki yeterlilik düzeyleri sorgulanmıştır. Felsefe unsurunun, bu çalışmada incelemeye konu edilmesinin temel nedeni, bilimsel araştırmaların yeterli düzeydeki bir derinliğe sahip olabilmesinin, sahip bulunduğu felsefi yeterliliğe bağlı olmasından ileri gelmektedir. Bu çalışmada; bilimsel araştırma sürecinin başlıca unsurlarından biri olan felsefenin, söz konusu sürecin dışında tutulmakta olduğu gerçeği vurgulanmış, ideal bir bilimsel araştırmanın sahip olması gereken nitelikler ortaya konulmuştur. Bilimsel çalışmaların sahip bulunmaları gereken felsefi derinlik ideali, bu makalenin yazarı tarafından belirlenmiş olan kişisel anlamdaki normatif bir nitelik olmayıp, evrensel anlamda her bir bilimsel çalışmanın (özellikle de doktora tezlerinin ve doktora sonrası çalışmalarının) dayanması gereken evrensel bir niteliği ifade etmektedir. Bu makalede, “araştırma yöntemle-

ri” başlığına ve içeriğine sahip kitaplar araştırma kapsamı olarak belirlenmiştir. Çalışmanın, söz konusu kapsamı temsil edebilmesi için araştırma olanakları dahilinde, erişilebilir durumdaki basılı kitaplar edinilerek içerik incelemesine tabi tutulmuş olup, incelenen kitaplarda, bilimsel araştırmalardaki yazma eyleminin, çalışılan bilim alanının felsefi derinliğine kadar inmesi gerekliliği hususuna yeterince değinilmediği belirlenmiştir.

Bu makale kapsamında yürütülen incelemede, araştırma yöntemleri kitaplarının daha ziyade, nitel ve nicel araştırma yaklaşımları, nitel araştırma türleri, nicel araştırma türleri, SPSS anlatımları ve uygulamaları, araştırma sürecinin aşamaları, tez yazım kuralları gibi teknik düzeydeki anlatımlar ekseninde yapılandırıldığı, buna karşın, “bir araştırmacının sahip olması gereken felsefi yeterlilikler” özelinde bir vurgu veya imaya yer verilmediği görülmüştür. Buradan hareketle, felsefi bir boyuta sahip olma zorunluluğu/yükümlülüğü altında bulunan lisansüstü tez çalışması yürüten araştırmacıların, -özellikle de doktora tez çalışması yürüten araştırmacıların- felsefi anlamda kendilerine yetkinlikle kılavuzluk edebilecek niteliklere sahip araştırma yöntemleri kitaplarına ulaşma güçlüğüyle karşı karşıya buldukları realitesi gündeme gelmektedir. Neyse ki lisansüstü çalışmaların felsefi anlamdaki yegâne yol göstericisi, araştırma yöntemleri kitaplarından ibaret değildir. Aşağıdaki başlıkta da ifade edildiği üzere, kitaplar (süresiz yayınlar) dışında araştırmacıların başvurabileceği bilgi kaynakları olarak (1) danışmanlar, (2) arkadaşlar, (3) ders hocaları, (4) danışmanlık kuruluşları ve (5) süreli yayınlar bulunmaktadır. Bu makale, sadece araştırma yöntemleri kitaplarını incelemekle sınırlı olduğu için, diğer bilgi kaynaklarına yönelik olarak yapılacak çalışmalar, başka araştırmaların konusunu teşkil etmektedir. Üzerinde araştırma yürütmenin çok zor olduğu diğer bilgi kaynaklarının (danışmanlar, arkadaşlar, ders hocaları, danışmanlık kuruluşları ve süreli yayınlar), felsefi derinliğe sahip olma gerekliliği konusunda yeterli vurguyu yapma bakımından, araştırma yöntemleri alanındaki kitapların eksikliklerini kapatacak ölçüde aydınlatıcı niteliklere sahip olduklarına dair iyimser düşünceler beslemek, bu hususta sınımlanabilecek hatırı sayılır bir teselli kaynağı olma özelliği taşımaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Bilimsel Araştırma

Bilimsel araştırma sürecinin ilk adımında, araştırma konusu belirlenmektedir. Araştırma konusunun belirlenmesinde, araştırmacının başvurabileceği başlıca bilgi kaynakları ise şunlardan oluşmaktadır:

- Danışmanlar,
- Arkadaşlar,
- Ders hocaları,
- Danışmanlık kuruluşları,
- Süreli yayınlar,
- Süresiz yayınlar.

Bu çalışma, yukarıda sıralanan ve bilimsel araştırmalarda yol gösterici özelliğe sahip bilgi kaynaklarından olan “süresiz yayınlar”a yönelik olarak yürütölmüştür. Günümüze kadar yayınlanmış bulunan binlerce kitap, süresiz yayın yelpazesini oluşturmaktadır. Bu makalede, söz konusu geniş süresiz yayın yelpazesi içinde yer alan ve “Araştırma Yöntemleri” başlığını taşıyan kitaplar, inceleme kapsamına alınan kaynaklar olarak belirlenmiştir.

Girtler’e göre, başarılı bir bilimsel çalışmanın hem bugünkü düzleme (planum) hem de tarihsel derinliğe (profil) sahip olması gerekmektedir (Girtler, 2006: 205). Bilimsel araştırmalar açasından bu nitelik, sahip olunması gereken sıradan bir özellik olmanın ötesindeki bir zorunluluğu dikte ettirmektedir. Buna karşın, Girtler’in yukarıdaki açıklaması, bilimsel çalışmaların niteliğini izah etme bakımından yetersiz kalmaktadır. Zira Girtler tarafından “düzlem” ve “derinlik” olarak ifade edilen iki ana unsura ilave unsur olarak, “felsefe” unsuruna yönelik ayrıca bir vurgu yapılması gerekmektedir. Çünkü tarihsel derinlik denildiğinde, araştırmacıların aklına çalıştıkları alandaki kuramın ortaya çıktığı dönem gelmektedir. şayet çalıştıkları alan, 1970-1980 gibi görece yakın bir dönemde kuramsallaşmış ise araştırmacılar, aksi istenmediği sürece sadece teorik zeminde konuyu ele almakta ve felsefi derinliğin uzağında kalmaktadırlar.

Bilimsel eserlerin sahip olmaları gereken özellikler, yüzlerce çalışmaya konu olmuştur. Dolayısıyla bu makaleyi, benzer niteliklere sahip olan diğer makalelerden ayıran farklı yönlerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu makalenin amacı doğrultusunda hazırlanan ve tartışmaya aılan hususları, birbirini tamamlayacak biçimde aşağıda göröldüğü gibi ortaya koymak ve sırasıyla açıklamak mümkündür:

1. Lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) tez çalışmaları, güncel kaynakları kapsayan ve yeterli düzeydeki bilgi setine dayalı olarak yürütölmekte midir (bu soru, Girtler’in “düzlem” (planum) olarak ifade etmiş olduğu birinci boyutu sorgulamaktadır)?
2. Lisansüstü tez çalışmaları, birincil kaynak eserleri kapsayan ve yeterli düzeydeki tarihsel derinliğe dayalı olarak yürütölmekte midir (bu soru, Girtler’in “derinlik” (profil) olarak ifade etmiş olduğu ikinci boyutu sorgulamaktadır)?
3. Lisansüstü tez çalışmaları açasından yol gösterici bir niteliğe sahip olması gereken “Araştırma Yöntemleri” kitaplarında içerik olarak, söz konusu tez çalışmalarının, birincil kaynak eserleri kapsayan ve yeterli düzeydeki tarihsel derinliğe dayalı olarak yürütölmesi gerektiğine ilişkin belirleyici bir yönlendirme yapılmakta mıdır?

Yukarıda sıralanan üç husustan ilk ikisi üzerinde çalışma yapmak, kapsam bakımından hem büyük zorlukları barındırmakta hem de bu makale gibi mikroanalitik çalışmaların hacmini açmaktadır. Buna karşın, yukarıda “süresiz yayın” olarak genelleştirilen ve “Araştırma Yöntemleri” başlığı taşıyan kitaplar olarak özele indirgenen alan içinde kalmak suretiyle mikroanalitik çalışma yapmak mümkün olabilmektedir. Bu makale kapsamında yürütölen içerik incelemesi, daha çok yukarıdaki 3. tartışma konusuna cevap oluşturabilecek niteliklere sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla, ilk iki soruya yönelik yapılacak ayrıntılı inceleme, daha hacimli başka çalışmaların konusunu teşkil etmektedir. İlk iki sorunun cevaplarını ortaya koyabil-

mek, ideal anlamda bu çalışmada arzu edilen nihai noktayı temsil etmektedir. Oysa bu ideal noktaya ulaşabilmek çok da kolay değildir çünkü binlerce lisansüstü tez çalışmasının¹ içerik incelemesini yapmak olanaksız görünmektedir. Bunun yerine, lisansüstü tez çalışmalarına yol göstermesi bakımından başlıca kaynak olma özelliğini taşımakta olan araştırma yöntemleri kitapları incelemeye konu edilmiştir. Bilimsel araştırmaların sahip bulunması gereken nitelikleri açıklamaları bakımından araştırma yöntemleri kitaplarında vurgulanan unsurların, lisansüstü tez çalışmalarına da yansımış olabileceği gibi doğrudan bir ilişkiden yola çıkıldığı için, bu makalede 1. ve 2. sorulara ilişkin olarak da ayrıntılı olmamakla birlikte, genel kapsamlı çıkarılma ve yorumlarda bulunulmuştur.

1.2. Felsefenin Bilimsel Alanın Dışında Tutulması

Bilim ile felsefenin arasındaki bağlar özellikle son yıllarda giderek zayıflayarak kopma (birbirlerinden tecrit olma) noktasına gelmiştir. Son yüzyılda bilimin daha ön plana çıkarılmasıyla birlikte felsefe, bilimsel alanın dışında tutulmaya başlanmıştır. Söz konusu dışarıda tutma durumunun en belirgin örneklerinden biri ise doktora tez çalışmalarında kendini hissettirmektedir. Yürütülen doktora tez çalışmalarının, kendi alanlarının felsefesine (filozofisine) hâkim olması gerekliliği, çoğu bilim insanı tarafından bilinmemektedir. Bilişsel düzeydeki bu eksikliğin biraz ilerisine giden yani söz konusu gerekliliğin bilgisine ve farkındalığına sahip bilim insanlarının büyük bir çoğunluğu ise, doktora tez çalışmasının sadece teknik anlamdaki isterler olan kuramsal ve uygulamaya yönelik hususlara ilişkin asgari müşterekleri sağlayarak (çünkü danışman ve jüri üyelerinin beklentileri de bu yönde olmaktadır) en pragmatist yoldan gitmekte ve “Philosophy of Doctorate” unvanını elde etmektedirler. Oysa mesele, çalışılan alandaki kuramları teze konu etmekten ibaret olsaydı, bu unvanın “Theory of Doctorate” yani “Doktora Kuramı” gibi kısır bir anlam ifade ediyor olması gerekirdi. Durum böyle olmadığına göre; yazdığı tez çalışmasını hakkıyla yerine getirmek isteyen (hakkıyla yerine getirmek istemese bile teorik olarak bunu yapmak zorunda olan) her bir bilim uzmanının, çalışma alanıyla ilgili olarak sadece kuramsal olarak değil, felsefi olarak da derinleşmesi gerekmektedir. Bu zorunluluk, danışman ve jüri beklentilerinin de çok üzerindeki bir mecburiyeti dikte ettirmektedir. Buna karşın, danışmanlık yapan ve tez jürilerine iştirak eden bilim insanlarının kahir ekseriyeti, kendi çalışmalarını felsefi bir derinliğe sahip olan bir nitelikte yürütmedikleri için öğrencilerinden de bu yönde bir beklenti içinde bulunmamaktadırlar. Böylesi bir rahatlığa meyilli olan ve doğal bir öğrenci refleksiyle/zihniyetiyle hareket eden “Doktora Felsefesi” adayları da yazdıkları tezler açısından zahmetli bir çabayı gerektiren felsefi derinleşme külfetinden kurtulmuş olmaktadır. Oysa jüriden geçen her tez çalışması, mutlak bir kaliteyi ifade etmemektedir.

Doktora tez çalışmalarında gözlemlenen kuramsal, uygulamaya yönelik ya da teknik kusurların yanı sıra hemen hemen bütün tezlerin ortak eksikliği olan felsefe yoksunluğu, bilim insanının üzerinde Demokles’in Kılıcı gibi sürekli olarak varlığını sürdürmektedir (bi-

¹ Bu makalede doktora tez çalışmalarına öncelikli olarak değinilmiştir çünkü doktora tezlerinin felsefi bir derinliğe sahip olması hususu, zorunluluk olma bakımından çok daha ön plana çıkmaktadır.

lim insanlarının, bu kılıcın varlığına karşı ne denli kayıtsız kaldıkları, onun varlığından ne derece müteessir oldukları ya da böylesi bir farkındalık düzeyinde bulunup bulunmadıkları hususu ayrı bir tartışmanın konusudur).

Bilgi peşinde olan, bilgiye talebi olan, bilgi edinmenin kahrını, çilesini çekmeye hazır, araştırma cesareti ile yüreklerini ve beyinlerini harekete geçirmiş, özerkliği olan, bilgiye karşı sorumlu, bilgiye saygılı (İnam, aktaran Koçel, 2013: 20) olmak gibi nitelikler, bilim insanlarının sahip bulunması gereken özellikler olarak ifade edilmektedir. Oysa Sokrates'e göre, düşünsel gelişme dışındaki isteklere kendini aşırı derecede kaptıran bireylerin ruhu, felsefe gibi zahmetli uğraşılardan uzak durmayı yeğlemektedir (Sönmez, 2009: 66). Dolayısıyla, bilim insanlarının büyük bir çoğunluğu, yukarıda açıklanan zahmetli ve adanmışlık gerektiren (fakat her ne pahasına olursa olsun katlanılması gereken zorlu) süreçlerden imtina etmekte ve mümkün olduğu ölçüde bu tür zorluklardan kaçınmaktadırlar. Bilim insanlarının geliştirmiş oldukları bu tür kaçınma davranışına ilişkin aşağıdaki alıntı açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır:

Çağdaş bilim insanları, adanmışlık düzeyindeki uzun soluklu çalışmalarının henüz başında öncelikle eşleri tarafından veto edilmekte, daha sonra ise yakın çevresi tarafından deli gömleği giydirilmekte ve yabancılaşmış insan modeli damgası yiyerek sosyojenik baskı altına girmekte, topluma uyma çabası sonucunda çok fazla yol kat edemeden başladıkları noktaya geri dönmektedirler (Keskin, 2012: 232).

Entelektüel anlamdaki bu tür çabalara girişmenin ne denli meşakkatli olduğu konusunu Hoodbhoy şu sözlerle ifade etmiştir (1993: 29-30): Bilim insanları, işçi karıncalar misali, dev bilgi hazinesinin oluşmasına yardımcı olan birer hizmetkârdırlar. Tarihin belli bir anında var olan stoktan alıp, buna kendilerinininkini katarlar. Çok kısa bir süre sonra, yaptıkları işler özümсенir, yerlerine başka bir şey konur ve kaybolur. Büyük bilim ustalarının elde ettiği sonuçlar, modern bilimin parçası hâline gelir; kimse de özgün yapıtları incelemek gereği duymaz. Oysa felsefi bir derinliğe sahip bulunması gereken bilimsel faaliyet olan doktora tez çalışmaları, Hoodbhoy'un ifade ettiği zorluklardan çok daha fazlasını gerektirmektedir. Bu gerekliliği, Osmanlı döneminin düşünürlerinden olan Baha Tevfik aşağıdaki anlatımda biraz daha ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır.

Entelektüel çabalar içinde özellikle felsefi açıdan ehil olma çabası Hz. Eyüp sabır ve metanetini gerektirmektedir. Felsefi zemine dayalı bir eseri ortaya çıkarabilmek için onu oluş sürecinde bekletmek -deyim yerindeyse- şarap gibi yıllandırmak gerekmektedir. Aksi takdirde, ortaya çıkan ürünün tadı tuzu olmamaktadır (Tevfik, 1997: 17).

Felsefenin, bilimsel alandan tecrit edilerek dışlanmaya çalışılması hususu, uzun yıllardır bilinen bir gerçekliktir. Karşı karşıya bulunduğu söz konusu olumsuz dışsal girdiler tarafından kuşatılmış olmasına rağmen ideal bir bilim insanının, sergilemesi gereken tutum aşağıda açıklanmıştır:

Günümüzde, süreli/süresiz yayınlar ve sanal ortamdaki ikincil kaynaklara ulaşmak bu denli kolaylaşmışken, birincil kaynaklara ulaşmak ve Michel Foucault'nun tabiriyle üzerin-

de çalışılan bilimsel konuya ilişkin “arkeolojik çözümleme” yapmak, Victor E. Frankl’ın tabiri ile “çağdaş anlamda bir çilecilik” olarak algılanmaya başlanmıştır. Oysa söz konusu zorluklara karşı bilim insanının takınması gereken tavır, en anlamlı ifadesini, Stanislaw J. Lec’in yol gösterici nitelikteki sözünde bulmaktadır: “Kaynağa ulaşmak için akıntıya karşı yüzme gerekir” (Keskin, 2012: 21).

Günümüzde felsefe, çepeçevre sarılarak kuşatılmaya çalışılmaktadır. Özellikle her bilim alanında kendilerine ayrıcalıklı bir yer edinme şansı bulmakta olan “bilimci” kesim (kuramsal çalışmalara ön plana çıkararak araçsalcı çalışmaları çok da makbul karşılamayan ve kendilerini araçsalcılara karşı daha ayrıcalıklı bir yerde konumlandıran kesim); felsefeyi, var olması için hiçbir neden olmayan ve kurutulması gereken bir kalıntı olarak görmektedir (Goldmann, 1998: 21). Bilimci kesimin yanı sıra, araçsalcı kesime mensup bilim insanları arasında da felsefeyi gassal elindeki bir meyhit olarak görmeyi, cenazesini kaldırarak defnetmeyi can-ı gönülden arzulayan, felsefenin naçiz bedeninin toprak olduğuna, irthal-i dâr-ı bekâ ettiğine, tarihin karanlık sayfalarına gömüldüğüne şahit olmaya mütemayil birçok bilim insanının var olduğu gerçeği inkârdan gelinememektedir. Bilim insanlarının ekseriyetinde böyle bir temayülün var olmasından ve bu ekseri bilim insanlarının felsefeye müracaat etmeye tevessül göstermemelerinden bağımsız olarak felsefi eserler, zamana karşı dirençli olmaları nedeniyle yılların eskitemediği ve “klasik” olma niteliğine sahip bulunmaktadır ve varoluşsal bakımdan herhangi bir tehditle karşılaşmamaktadırlar çünkü felsefi eserlere müracaat etmeyi göze alacak “bahtı kara”ların çıkacağına dair umutlar hiçbir zaman tükenmemektedir.

Tüketim toplumuna özgü yapının, üretim ve tüketim alışkanlıklarına uyumlu niteliklere sahip olan güncel bilimsel çalışmaların, enflasyonist baskı altında sürekli olarak artmaya devam etmesi, sayısal üstünlüğün bu alana doğru sürekli bir biçimde artarak devam etmesi, felsefi eserlerin saygınlığını gölgelememektedir. Dolayısıyla, “başkasının kötülüğü, seni yüceltmez” anlayışı, bilimsel yayınlar için de geçerli olmaktadır. Bir başka deyişle, kullan-at kültürüne (pop tarzı, fast food özellikli) yaraşan bir anlayış doğrultusunda, güncel kaynaklara dayalı olan çok sayıda yayın yapıyor olması, felsefi eserlerin değerinden bir şey kaybettirmemektedir².

1.3. Sahip Olması Gereken Nitelikler Bakımından Bilimsel Çalışmalar

Bu başlık altında, genel olarak bilimsel yayınlar, özelden ise doktora tez çalışmalarının sahip olması gereken özellikler vurgulanmıştır. Yapılan vurgulamalarda teknik ayrıntılar üzerinde durulmamış; genel bir bakış açısıyla, doktora tez çalışmalarında ele alınan

² Altın çöpe düşse değerini kaybetmez, tenekeyi parlatsan çeyrek altın etmez (Atasözü): Altının çöpe düşmesi (felsefi derinliğe sahip çalışmaların az olması ve bu çalışmaların, popülist yayınlardan yana tavır sergileyenler tarafından yıkıcı eleştirilerine maruz kalması) onun değerini kaybettirmemekte (felsefi derinliğe sahip çalışmaların gerçek değerini gölgelememekte), tenekenin parlatılması (popülist yayınların; dolambaçlı anlatım, totoloji ve retorik gibi unsurlar aracılığıyla biçimsel değişikliklere uğratılarak tekrar tekrar bilimsel platformlara sürülmesi), onun çeyrek altın etmesine yetmemektedir (popülist yayınların değerini artırmaya yeterli olmamaktadır).

kuramsal çerçevenin de ötesinde felsefi derinlik ve kuşatıcılık niteliklerine sahip olunması gerekliliğine yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

Farabi'ye göre, geçmiş bilimsel çalışmalara karşı ne çok sert eleştiriler yöneltilmeli, ne de mutlak kabullerle hareket edilmeli, dengeli bir tavır sergilenmelidir. Geçmişe karşı mutlak kabul veya reddiyeler geliştirmek yerine geçmişteki çalışmaların, yürütülmekte olan çalışmadaki fikir ve düşüncelerine uyumlu ve uyumsuz yönleriyle birlikte ele alınması daha makbul bir yaklaşım olmaktadır (Farabi, 1985: 7). Farabi'nin ifade etmiş olduğu söz konusu tarihsel bakış açısı, bilimsel çalışmaların temelini teşkil etmektedir çünkü yaşanmakta olan mevcut olgular, ancak geçmişte yaşanmış olanlar sayesinde daha etkin bir şekilde açıklanabilmektedir. Herhangi bir iş, o işin geçmişi ile ilgili daha çok bilgi toplandığı takdirde daha etkin bir şekilde yapılabilmektedir. Bilimsel çalışmaların sağlıklı bir zeminde yürütülebilmesi ve ilgili diğer bilim insanlarıyla tartışılabilmesi için, üzerinde çalışılan konunun geçmişinin bilinmesi gerekmektedir. Geçmiş yıllarda benzer çalışmaları yapmış olanların hataları ve başarıları bilimsel çalışmalara kaynaklık teşkil etmektedir (Barzun ve Graff, 2001: 5). Bilimsel alanda araştırma yapanların, bilgilerin oluşum tarihine hâkim olması gerekmektedir. Bilimsel çalışmalar, gücünün bir bölümünü, onu daha eski ve daha aşına düşüncelere bağlayan mantıksal bağda bulmaktadır (Lecourt, 2006: 39-40).

Bilimsel çalışmaların, gerçek anlamdaki bir tarihi derinliğe sahip olması isteniyorsa, ele alınan konuyu ilk ortaya koyan düşünce sistemi ya da düşünce insanına kadar ele alınması gerekmektedir. Bunun nedeni, bilimsel alandaki her bir konu için, insanoğlunun ne kadar uzun süredir düşünsel etkinlikte bulunmakta olduğu, bunun da ötesinde eserler yazmakta olduğunu ortaya koymaktır. Bu durum sadece yazılı tarih için geçerli olup, yazılı tarih öncesinde de insanların benzer düşünceleri akıllarından geçirdikleri göz önüne alındığında, bakış açısının derinleştirilmesinin gerekliliği daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Keskin, 2012: 232-233).

2. BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN AYDINLIK VE KARANLIK YÜZÜ

Bu başlık altında öncelikle bilimin ilerici ve çağdaş yönü olarak nitelendirilen “aydınlık yüzü” açıklanmıştır. Bilimsel yayınların aydınlık yüzünü iyice parlatma yarışına giren çok sayıda yazar olmasına karşın, bu makalenin hacmini zorlamamak için, söz konusu yazarların belirli bir kısmının görüşlerine yer verilmiştir. Makalelerdeki yazım hacmi sınırlamasından dolayı aşağıdaki anlatımlarda, bakış açısı yönünden geneli yansıtabilecek görüşlere yer verilmiştir. İkinci olarak ise bilimin gerici ve bağnaz yönü olarak nitelendirilen “karanlık yüzü” olan felsefi yönünü açıklamak üzere, bu alandaki sınırlı kaynaklardan yapılan aktarmalara yer verilmiştir.

Bilimsel Çalışmaların Aydınlik Yüzü: Bilimsel düşünmeyi, bir yaklaşım olarak anlama çabasına ilk olarak on yedinci yüzyılda Francis Bacon girişmiştir. Bacon, genel olarak bilimsel yöntem ve bilginin insanlığı ilerletecek şekilde kullanılması gerektiğini ileri sürmüştür (Yıldırım, 2007: 83). Bacon'a göre bilim; bir ilerleme, gelişme sürecini ifade et-

mektedir. Bilimin, aydınlatma ve yönlendirme işlevini öne çıkarmak gerekmektedir. Bilim, doğanın özünü kavramaya yönelmelidir (Bacon, 2004: 8-9). Bilimsel çalışmalar, sistematik bir bilgi alanı oluşturmakta, yeni verilere ulaşmakta ve bu bilgi alanı içinde yeni veriler elde ederken bilimsel yöntemi kullanmaktadırlar (Şahin, 2006: 10; Demir, 2004: 42).

Bilim, yüksek düzeydeki elektronik iletişim kolaylıklarına ulaşmasıyla birlikte endüstriyalist uzmanlar tarafından icra edilmeye başlamıştır. Bu, bilimin çok daha sosyal hâle geldiği sonucunun çıkarılmasını körtüklemektedir (Woolgar, 1999: 24). Bunun sonucu olarak bilim alanları, dünyanın daima büyülediği bu anlayış ve yöntemlerden kendini ayıramayacak hâle gelerek bu anlayışa adeta eklemlenmiş bulunmaktadır (Wallerstein, 2005: 144).

Bilimsel araştırmanın genel ilkeleri tüm bilimler için bir çerçeve teşkil etmektedir. Genel anlamda bilimden başlayıp tekniklere kadar gelen sistemli yaklaşımda, soyuttan somuta, teorik tasarımdan uygulamalı etkinliklere inilmektedir (Şahin, 2006: 55). Söz konusu soyuttan somuta gelme sürecinde ortaya çıkan en büyük eksiklik, “soyut” unsur olarak ifade edilen unsurun sadece kuramdan ibaret olarak algılanmasından ileri gelmektedir. Bilim camiasının gözüne adeta bir ülfet perdesi gibi inmiş bulunan bu husus, felsefeyi gölgede bırakmakta ve unutulmaya yüz tutturulmaktadır. Soyuttan somuta gelinirken başlangıç noktasının “kuram” olarak benimsenmesi ve bilimsel çalışmaların bütününde bu şekilde uygulanagelmekte olması, yukarıda ifade edilen “ülfet perdesi” kavramını açıklamaktadır. Özellikle lisansüstü tez çalışmalarının bu ekseninde yürütülmekte olması, doğru olan yaklaşımın bu olduğu yönündeki genel kanının günden güne güçlenmesine kaynaklık etmektedir.

Yukarıdaki aktarmalarda da görüldüğü üzere, bilimsel araştırma sürecinin aydınlık yönüne ilişkin vurgulamalar, birçok olumlamayı beraberinde getirmektedir. Bilimin ilerici yönüne ilişkin bu ortak vurgulara rağmen, bilimsel araştırma süreci çoğunlukla felsefeden yoksun bir şekilde ele alınmakta ve yürütülmektedir. Bilimsel çalışmaların sahip bulunması gereken felsefi içerik, aşağıdaki anlatımda ele alınarak açıklanmıştır.

Bilimsel Çalışmaların Karanlık Yüzü: Nietzsche’ye göre, derinlere inme çabası olan felsefe gibi zorluklarla uğraşmak yerine, doğal bir insan refleksi olarak yüzeye doğru çıkma isteği daha ağır basmaktadır. İnsan düşüncesinin bu yöndeki yönelişine karşı mücadele etmek oldukça zorlu bir süreci ifade etmektedir (Nietzsche, 1997: 130). Derinlere dalan ve anlamaya dayanan bir bilme çabası olarak felsefe, insanın diğer insanlarla ve evrenle olan ilişkileri üzerine bazı temel doğrular ortaya koymaktadır. Bu doğruların, insan bilimlerinin temelinde ve yöntemlerinde de bulunması gerekmektedir. Felsefeyi bu alanın dışında tutmaya yönelik olarak gösterilen her çaba, insan olgularının kavranışını zorunlu olarak yanlışla düşürmektedir. Dolayısıyla insan bilimlerinin, bilimsel olmak için felsefi olması gerekmektedir (Goldmann, 1998: 41).

Bilimsel çalışmalar, ağırlıklı olarak deneysel yöntemi ve onun çeşitli biçimlerini kullandıkları hâlde felsefe, deneyin verilerine dayanmakla birlikte, deney dışındaki düşünme ve akıl yürütme yöntemlerini de kullanabilmek gibi ilave bir niteliğe sahip bulunmakta, belirlenmiş birtakım yöntemleri kabul etmek zorunluluğu altında bulunmamaktadır (Topçu,

2011: 15). Bilim ya da araştırma konularının hiç de öyle sanıldığı kadar nesnel olmadığı, tam aksine her konunun istenildiği biçimde “nesneleştirilebildiği (Parla, 2005: 10), bilimin felsefi bir gereksinim olmaktan çıkarak ve her türlü felsefi iddiadan vazgeçerek büyük bir ticarete dönüştüğü (Feyerabend, 2000: 24) olgusu göz önünde bulundurulduğunda, felsefenin, belirlenmiş birtakım yöntemleri kabul etmek zorunluluğu altında bulunmamasının, bilim karşısında aslında ne denli önemli bir üstünlüğe sahip olduğu gerçeği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Felsefe, tıpkı keşfedici, öncü bir kol gibi hareket ederek bilimin önünü açmaktadır. Dolayısıyla felsefe ve bilim karşılıklı bir bağımlılık içerisinde hareket etmekte ve birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. İbni Haytam’ın eserindeki optiği ya da Newton’un eserindeki mekaniği inceleyen lisansüstü fizik öğrencisi bunu, ciddi bir risk pahasına yapmaktadır. Söz konusu öğrencinin modern bir kitabı incelemesi onun için çok daha kolay ve sonuçsallık bakımından daha etkili olmaktadır zira modern bir kitap, bu büyük bilim insanlarının ortaya koymuş olduğu konuların daha iyileştirilmiş, genelleştirilmiş ve basitleştirilmiş (Hoodbhoy, 1994: 29-30) biçimini öğrenciye hazır bir şekilde altın tepsi içinde sunmaktadır. Öğrencinin kendilerine karşı birinci dereceden sorumlu oldukları danışman ve jüri üyelerinin beklentilerinin de modern kitaplardan yana olmasından dolayı öğrenci, felsefi metinler üzerinde “arkeolojik” çalışmaya yapmaktan uzak durmaktadır.

2.1. Bilimsel Çalışmaların Aydınlik Yüzü ve Karanlık Yüzüne İlişkin Genel Değerlendirme

Bilimsel araştırma sürecine ilişkin olarak yukarıdaki ideal tip anlatımlarda, söz konusu sürecin sırasıyla aydınlık ve karanlık yönlerine değinilmiştir. Descartes, bu konuda dengeli bir tutum sergilenmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Descartes, 2009: 29). Descartes’a göre, şayet araştırmacının düşünce yapısı, çalışmakta olduğu konuyu (felsefi olarak) çözümleyebilme yetisinden yoksunsa, Platon ve Aristo’nun tüm düşüncelerini okumakla filozof olmayacaktır. Bununla yalnızca tarih öğrenmiş gibi olacaktır, bilim değil (Descartes, 1999: 15). Descartes’ın burada yüzlerce düşünür arasında Platon ve Aristo üzerinden bir anlatımda bulunmasının tesadüf olarak algılanmaması gerekmektedir. Zira Platon ve Aristo, yazılı eser bırakan düşünürler arasında tahlil edilebilir ve belirli bir düşünsel sistematige oturtularak düalist düşünce sistemi ekseninde temsil edilen başlıca iki düşünür olarak ortaya çıkmaktadır. Platon ve Aristo ekseninde oluşturulan düalist yaklaşım; tarih boyunca ortaya çıkan evrensel ak-kara tartışmasındaki aydınlığın ve karanlığın argümanlarının karşılıklı konumlanmasına kaynaklık etmiştir.

Düalist yaklaşım, Platon ve Aristoteles sonrasında ortaya çıkmış bir anlayış değildir. Antik Mısır ve Yunan hermetik felsefesinde de benzer bir anlayışa rastlayabilmek mümkündür. Hermesçi prensipler arasında yer alan kutupluluk prensibi; tezahür eden her şeyin, “iki yanı”, “iki veçhesi”, “iki kutbu”, “bir zıt çifti” olduğu ve uçlar arasında çeşitli derecelerin olduğu gerçeğini ifade etmektedir (Kybalion, 2009: 83). Bu makalede, felsefenin “istenmeyen adam” ilan edilmiş olması gerçeğinden yola çıkılarak, felsefi derinliğe sahip olması gereken bilimsel araştırma süreci, bilimselliğin karanlıkta kalan yüzü yönüyle tartışılmıştır.

Özellikle sosyal bilimler alanında mutlak ak ya da mutlak kararlar yerine grinin tonlarının var olduğu gerçekliğinin farkında olunmakla birlikte, bu makalenin mensup bulunduğu tarafın belirginleştirilmesi bakımından ve temsil edicilik bakımından kullanışlı bir niteliğe sahip bulunan düalist anlatım tercih edilmiştir. Zaten düalist bir anlatım ya da benzeri bir felsefi ele alış biçimi benimsenmeseydi, bilimsel araştırma sürecinin aydınlık ve karanlık yüzlerine ilişkin olarak çeşitli düşünür ve yazarların fikirlerinin yukarıdaki gibi kategorik bir şekilde ele alınabilmesi mümkün olmayacak, Descartes'ın ifade ettiği gibi; sadece düşünürlerin eserlerini okumakla, konunun felsefesinin yakalanabilmesi söz konusu olamayacaktı. Öte yandan, böylesi bir sistemli anlatım, yalnızca tarih öğrenmiş gibi olmayı değil, aynı zamanda bilimsel olabilmeyi de sağlayabilmektedir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Bu çalışma kapsamında yürütülen inceleme, sosyal bilimler alanına yönelik olarak yazılmış “Araştırma Yöntemleri” başlığına sahip olan Türkçe ya da Türkçe’ye çevirisi yapılmış olan kitaplara ilişkin bir içerik incelemesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaya benzer türden çalışmalar genellikle içeriğin incelenerek betimsel analizinin yapılması şeklinde yürütülmektedir.

Bu makalede, Max Weber tarafından başvurulmuş bir açıklama biçimi olan “ideal tip” yaklaşımı benimsenmiştir. Weber, geliştirmiş olduğu bürokrasi modeli aracılığıyla, ideal bir örgütlenmenin, sahip bulunması gereken yapılanmayı açıklamıştır. Weber’in bürokrasi modeli, “olan”ı değil, “olması gereken”i ortaya koymuştur. Weber, bürokratik modelin olumlu yönlerini ön plana çıkarmış, modelin uygulanmasından kaynaklanabilecek difonksiyonel sonuçlara değinmemiştir (Budak ve Budak, 2013: 64). İdeal bir yapılanmayı modellendirmiş olmasına karşın Weber, bu tür bir ideale ulaşmanın kolay kolay mümkün olamayacağını bilecek kadar da gerçekçi bir düşünürdür. Weber, bürokrasiyi, kusursuz bir sistem olarak çok yetkin ve kapsamlı bir şekilde izah ettiği için, bürokrasi alanında kendisinin ardılı niteliğindeki bilimsel yayınları yapan yazarlar, ağırlıklı olarak bürokrasiyi değil, onun kusurlu yönlerini ele almışlardır. Bu çalışma, ideal tip yaklaşımı doğrultusunda dizayn edilerek, bilimsel çalışmaların aydınlık ve karanlık yüzü gibi düalist bir izah ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu çalışma, incelemeye konu edilen araştırma yöntemleri kitaplarının (hedef kitle olarak lisans veya lisansüstü seviyeye hitap etmelerinden bağımsız olarak), en temel seviyeden en kapsamlı seviyeye kadar bilimsel araştırmaların sahip olmaları gereken felsefi yetkinlik düzeylerini ne ölçüde ele aldıklarını belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, araştırmacıların başvurmakta olduğu başlıca bilgi kaynaklarından olan araştırma yöntemleri kitaplarının 61 adedi incelemeye konu edilmiş ve bu kitaplarda, bilimsel araştırmaların/inceleme sahipleri bulunmaları gereken felsefi derinlik vurgusuna/temasına ne ölçüde yer verildiği belirlenmiştir. Söz konusu belirlemeler doğrultusunda çeşitli değerlendirme ve çıkarsamalarda bulunulmuştur. Yapılan çıkarsama ve genellemelerde tümevarımcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Tümevarım yöntemine yönelik temel eleştiri, klasikleşmiş kuğu genellemesiyle ifade edilmektedir: Gözlemlenen 61 kuğu beyazdır öyleyse bütün kuğular beyazdır (Demir, 2000: 27). Bu

çalışmada erişilebilen kaynaklar, kendi çapında bir tümevarımcı bir sonucu işaret ediyor olması- na karşın, 61. içerik incelemesinden sonra yapılacak olan incelemelerin herhangi birinde “siyah kuğu” ile karşılaşılabilme ihtimali söz konusudur. Öte yandan, böyle bir ihtimal ile karşılaşılma- sı, istisnai bir durumu ortaya çıkaracaktır. Söz konusu istisna, araştırma yöntemleri kitaplarının sahip olması gereken ideal nitelikler bakımından arzu edilen bir durumu ifade etmektedir. Kaldı ki tümevarım, kendi doğası gereği, yapılacak olan bir sonraki gözlem, inceleme veya araştırma açısından mantıksal bir zorunluluğu dikte ettiren bir genelleme olma özelliği taşımamaktadır. İfade edilen söz konusu özellik ise, bu çalışmanın sınırlılıklarını açıklamaktadır.

4. BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında içerik incelemesi yapılan kitaplar Tablo 1’de verilmiştir. Tab- loda yer alan kitapların tamamı Türkçe ya da Türkçe’ye çeviri kitaplardan oluşmaktadır.

Tablo 1: İncelemeye Konu Edilen “Araştırma Yöntemleri” Başlığına Sahip Kitaplar

Sıra No	Yazar/Yazarlar	Eser Adı
1	Geray, H. (2006)	Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş
2	Tutengil, C. O. (1975)	Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod
3	Güven, S. (1996)	Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri
4	Kuş, E. (2007)	Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri
5	Kuş, E. (2006)	Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi
6	Altunışık, R. vd. (2010)	Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı
7	Şimşek, A. (Ed.) (2015)	Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri
8	Aziz, A. (2015)	Araştırmanın Yazılması ve Sunumu
9	Baş, T. ve Akturan U. (2013)	Nitel Araştırma Yöntemleri
10	Şencan, H. (2007)	Sosyal ve Davranışsal Bilimlerde Bilimsel Araştırma
11	Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016)	Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri
12	Büyüköztürk, Ş. (2009)	Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı
13	Saruhan, Ş. C. ve Özdemirci, A. (2005)	Bilim Felsefe ve Metodoloji Araştırmada Yöntem Problemi
14	Karasar, N. (2014)	Bilimsel Araştırma Yöntemleri
15	Glesne, C. (2014)	Nitel Araştırmaya Giriş
16	Saban, A. ve Ersoy A. (2016)	Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri
17	Neuman, W. L. (2016)	Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar
18	Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan S. (2011)	SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri
19	Erdoğan, İ. (2007)	Ampirik Araştırmada Sorunlar
20	Yüksel, A., Mil B., ve Bilim Y. (Ed.) (2007)	Nitel Araştırma: Neden, Nasıl, Niçin
21	Cebeci, S. (2002)	Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri
22	Ataöv, T. (2006)	Bilimsel Araştırma El Kitabı
23	Seggie, F. N. ve Bayyurt Y. (Ed.) (2015)	Nitel Araştırma

Tablo 1'in Devamı: İncelemeye Konu Edilen "Araştırma Yöntemleri" Başlığına Sahip Kitaplar

24	Mayring, P. (2011)	Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş
25	Keleş, R. (1976)	Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem
26	Tanrıöğen, A. (Ed.) (2009)	Bilimsel Araştırma Yöntemleri
27	Punch, K. F. (2005)	Sosyal Araştırmalara Giriş
28	Neel, R. G. (1981)	Sosyal Davranışta Araştırma Yöntemleri
29	Akın, G. (2009)	Bilimsel Araştırma ve Yazım Teknikleri
30	Arıkan, R. (2000)	Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma
31	Arıkan, R. (2013)	Araştırma Yöntem ve Teknikleri
32	Kıncal, R.Y. (Ed.) (2010)	Bilimsel Araştırma Yöntemleri
33	Armağan, İ. (1983)	Bilimsel Yöntem
34	Merriam, S. B. (2015)	Nitel Araştırma
35	Kaptan, S. (1977)	Bilimsel Araştırma Teknikleri
36	Erkuş, A. (2005)	Bilimsel Araştırma Sarmalı
37	İslamoğlu, A. H. (2003)	Bilimsel Araştırma Yöntemleri
38	İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık Ü. (2014)	Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri
39	Şenol, Ş. (2012)	Araştırma ve Örnekleme Yöntemleri
40	Robson, C. (2015)	Bilimsel Araştırma Yöntemleri
41	Seyidoğlu, H. (2003)	Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı
42	Türkbal, A. (2003)	Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yazma Teknikleri
43	Yıldız, R. ve Özen A. (2006)	50 + 50 Soruda Bilimsel Araştırma ve Yazma
44	Üstdal, M. ve Gülbahar K. (1997)	Bilimsel Araştırma Nasıl Yapılır, Nasıl Yazılır
45	Balci, A. (2011)	Sosyal Bilimlerde Araştırma
46	Kozak, M. (2014)	Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri
47	Creswell, J. W. (2014)	Araştırma Deseni
48	Büyüköztürk vd. (2014)	Bilimsel Araştırma Yöntemleri
49	Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan S. (2004)	SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri
50	Ural, A. ve Kılıç İ. (2005)	Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi
51	Dinler, Z. (2000)	Bilimsel Araştırma ve İnternete Bağlı Bilgi Merkezleri
52	Özdamar, K. (2003)	Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri
53	Özçelik, D. A. (ty)	Araştırma Teknikleri
54	Kabakçı Yurdakul, I. (Ed.) (2016)	Nitel Veri Analizinde Adım Adım NVivo Kullanımı
55	Ekiz, D. (2003)	Eğitimde Araştırma Yöntem Metotlarına Giriş
56	Rummel, L. F. (1968)	Eğitimde Araştırmaya Giriş
57	Çömlekçi, N. (2001)	Bilimsel Araştırma Yöntemi ve İstatistiksel Anlamlılık Sınamaları
58	Karataş, B. (1984)	Araştırma Teknikleri
59	Bal, H. (2001)	Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri
60	Arslantürk, Z. (1997)	Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri
61	Sümer, N., Demirutku K. ve Özkan T. (2005)	Araştırma Teknikleri

Lisansüstü tezlerinin felsefi altyapıdan yoksun bir içeriğe sahip bulunduğuna yönelik bir sonuca ulaşmak üzere yapılacak bir inceleme oldukça zor görünmektedir. Çünkü bu tür bir kanaat veya teorik öngörüden yola çıkarak, lisansüstü tezlerinin en azından belirli bir kısmının, felsefi altyapıdan yoksun olduğuna yönelik bir araştırma yapmak, kapsamlı bir çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Lisansüstü tezlerin felsefeden yoksun bir içeriğe sahip olmalarının kaynağı olarak pek çok unsur sıralayabilmek mümkündür. Dolayısıyla, söz konusu felsefi yoksunluğun kaynağını belirlemeye yönelik olarak yürütülecek incelemelerin kapsamının daraltılarak, araştırılabilir biçime getirilmesi gerekmektedir. Bu makalenin inceleme konusu, araştırma yöntemleri kitapları ile sınırlandırılmıştır. İncelenen kitaplarda, özellikle doktora tez çalışmalarının; kuramsal temelin ötesinde, felsefi temele dayandırılmasına yönelik belirgin bir yönlendirme veya en azından bu yönde bir imada bulunulup bulunulmadığı hususu, incelemeye konu edilmiştir.

Tablo 1’de sıralanan kitaplara yönelik yürütülen incelemede, bu kitaplarda genel anlamda bilim, bilimsel araştırma, bilimsel araştırma süreci, bilimsel araştırma sürecinin basamakları gibi konuların ele alınmakta olduğu görülmüştür. Genelden özele doğru giden bu açıklamalara, SPSS uygulamaları gibi çok daha teknik seviyedeki bilgi aktarımlarının eşlik etmekte olduğu gözlemlenmiştir. Tümdengelim, tümevarım, pozitivizm, anti-pozitivizm, ampirizm, yapılandırmacılık, eleştirel yaklaşım, yorumcu yaklaşım gibi kavram ve kuramlara yönelik kısa tanım ve anlatımlara yer verilmekte olduğu görülmüştür. Bilim ile felsefe arasındaki ilişkinin ise çok sınırlı ve yetersiz bir bağlamda ele alındığı, bilimsel bilgi ile felsefi bilgi arasındaki farklara değinen epistemolojik denilmeye değer bulunamayacak derecede zayıf bağlar kurulmakta olduğu görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında, ayrıntılı dökümü Tablo 1’de verilmiş olan toplam 61 kitap, içerik incelemesine tabi tutulmuştur. Yapılan incelemede, lisansüstü tez çalışmalarında bulunması gereken asgari müşterekler olan kuramsal arka plan, yöntem, yöntemin uygulanışı, sonuçların rapor edilmesi gibi standart süreçlerin anlatılmakta olduğu görülmüştür. Bir diğer deyişle, Tablo 1’deki kitapların yazarları, kitaplarının isimlerine sadık kalarak, bilimsel araştırma sürecinin “yöntem, teknik ve analiz” gibi (felsefeyle kıyasla) düşük profilli yönlerinin dışına çıkmayı tercih etmemişlerdir. Söz konusu kitaplarda, lisansüstü tez çalışmalarının, özellikle de “Philosophy of Doctorate” unvanına layık bir içeriğe sahip bulunması gereken doktora tez çalışmalarının felsefi bir içeriğe sahip bulunması gerektiği yönünde açıklayıcı, aydınlatıcı ya da en azından bunu ima eden açıklamalara yer verilmediği görülmüştür. Ulaşılan bu sonuç, yine de olumlu tarafından bakılmaya çalışılarak yorumlanmaya gayret edilmiştir. Araştırma yöntemleri kitaplarının içeriğinde karşılaşılan söz konusu eksikliğin nedenini şu şekilde açıklayabilmek mümkün gözükmektedir: Özellikle doktora tez çalışmalarının, sadece kuramsal arka planı ele almanın çok ötesinde, felsefi bir derinliğe de sahip olması gerektiği hususunun, zaten öğrenciler tarafından bilindiği farz ve kabul edilmekte ve araştırma yöntemleri kitaplarında bu hususa ilişkin herhangi bir bilgi aktarımı veya anlatıma yer verilmemektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu makalede, ideal tip yaklaşımı doğrultusunda, “olması gerekenler” sorgulanmıştır. Bilimin felsefi yönüne ilişkin olarak yürütülen çalışmalar, ideal standartlar ve yeterliliklere ilişkin normları açıklamak ve en azından bu normların oluşturulmasına yönelik asgari müsterekleri ifade etmeyi amaçlamaktadırlar.

Bilimsel araştırmalar, kendi kuramsal temelleri üzerine inşa edilerek yapılandırılmaktadırlar. Lisansüstü tez çalışmaları, bilimsel araştırma ve incelemeler sonucunda ortaya çıktıkları için, doğal olarak kendi kuramsal temelleri ekseninde yapılandırılmaktadırlar. Özellikle doktora tez çalışmalarında, dayanan kuramsal temelin etraflıca ele alınması gerekmektedir. Buna karşın, kuramsal altyapıya sahip olmak, doktora tez çalışmaları için gerekli olmakla birlikte yetersizdir çünkü doktora tezinin kabul edilip yayınlanması sonucunda, çalışmayı yürüten bilim insanı “Philosophy of Doctorate (Ph.D.)” akademik unvanına sahip olmaktadır. Türkçeye çevrildiğinde “Doktora Felsefesi” anlamına gelen bu unvan, gündelik kullanımda sadece “doktora” kelimesi ile karşılanmaktadır. Bu yerleşik alışkanlık, hem toplum genelinde hem de bilim camiasının birçok kesiminde “istenmeyen adam” ilan edilmiş olan “felsefe” kavramının, unvanın içeriğinden de koparılmasına neden olmuştur. Çağdaş kullanımında sıkça telaffuz edilmekte olan şekliyle “doktora yapıyorum”, “doktoramı tamamladım” gibi kullanımlar, doğru bilinen yanlış (galat-ı meşhur) hâline gelmiştir. Bu tür eksik ve yanlış kullanımlar, bilim camiasının kendisi de dâhil olmak üzere toplum genelinde yaygınlık kazanmıştır. Doktora Felsefesi unvanının yanlış kullanımı yaygınlaştığı için, gündelik yaşamda sıkça karşılaşılan yanlışlıkları yakalamaya yönelik bir avcılık yaparak düzeltme çabası sergilemek ve toplum geneline karşı Don Kişotluk yapmaya girişmek de, çözüme katkı sağlamayan (plasebo) bir çaba hâline dönüşmüştür.

On yedinci yüzyıl düşünürü olan Kâtip Çelebi, *Mizan'ül Hakk* adlı eserinde, medresenin içine düştüğü taassubu eleştirmiştir. Müspet ilimleri ve felsefeyi savunan Kâtip Çelebi, bu konuların medrese programından çıkarılmasını eleştirmiştir (Eryılmaz, 2002: 19). Günümüzde medreselerin yerini tutan yükseköğretim kurumları, müspet ilim olan pozitif bilimleri müfredatlarından çıkarmış olmasalar da, felsefeye karşı mesafeli bir tutum takınmaktan da geri durmamaktadırlar. Dolayısıyla, meselenin sadece felsefeyi müfredattan çıkarma meselesi olarak görülmemesi gerekmektedir. Çünkü felsefeye, yükseköğretim kurumlarının müfredatlarında yer almaya devam etmektedir fakat sadece kendi alanı içinde kalması kayıt ve şartıyla! Kendi sınırlı alanı içerisine hapsedilen felsefe, “Doktora Felsefesi” gibi sorun teşkil edeceği öngörülen alanlardan tecrit edilerek karantinaya alınmaktadır.

On ikinci yüzyıl düşünürü Feridüddin Attar, *Pendname* adlı eserinde şöyle bir anlatıma yer vermiştir: Bu nefsi bir devekuşu bil, o ne yük taşır, ne de uçar, “uç” dediğin zaman, “deveyim” der, yük vurduğun zaman “kuşum” der (Attar, 2012: 33). Attar’ın bu anlatımında başvurduğu teşbih uyarlandığında, aşağıdaki gibi bir anlatım ortaya çıkmaktadır: Bilimsel çalışmalarını hakkıyla yapmak istemeyen bilim insanlarını devekuşu bil. Ne yük taşır ne de uçar, “uç” dediğin zaman, “deveyim” der, yük vurduğun zaman “kuşum” der. “Ele aldığın

konuyu derinlemesine inceleyerek felsefi yönünü de ihmal etme” dediğin zaman “ben bilim yapıyorum, felsefi temellere incek kadar zaman/kaynak/enerji sahibi değilim, zahmet çekmem, zaten danışman ve jüri üyelerinin de böyle bir beklentisi olmadığı gibi, araştırma yöntemleri kitapları da böylesi bir çalışmaya cevaz vermiyor” der. “Tezinde sadece felsefe ve kuramla yetinme, insanlara pratik fayda sağlayacak ve bilime katkı sağlayıcı yönünü de gözden kaçırma” dediğin zaman, “ben felsefi/kuramsal çalışıyorum, güncelliğin/popülerliğin/araçsallığın nesnesi konumuna dönüşmeye nefsim razı gelmez” der.

Bu araştırmanın örneklemini içinde yar alan kitaplarda, doktora felsefesi adaylarının, yapacak oldukları tez çalışmalarının sahip olması gereken felsefi niteliklerine yönelik doğrudan anlatımlar yer almamasına karşın, yapılan dolaylı anlatımlar olarak şunlar belirlenmiştir:

- Karasar (2014: 50), ilk/orta/lisans ve lisansüstü şeklinde içeriden dışarıya doğru bir sıralamayla vermiş olduğu şekilsel çizime dayalı anlatımında, ilköğretim seviyesinden, lisansüstü seviyeye ilerledikçe eğitimin içerik ve kapsamının genişlemekte olduğuna yönelik genel bir anlatıma başvurmuş ve konuyu şu cümle ile ifade etmiştir: “Eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilere kazandırılacak temel kavram, ilke ve teknikler, genişliğine ve derinliğine giderek artmaktadır”. Bu tür genel içerikli değinmeler gerekli olmakla birlikte, elbette ki yetersiz kalmaktadır.
- Dinler (2000: 72), “Bilimsel Çalışmalarda Birincil, İkincil ve Üçüncül Kaynaklara Başvurulma Derecesi” başlıklı anlatımında, konuya nispeten değinmiştir. Kitabının bu alt başlığında Dinler, özetle şunları ifade etmektedir: “Bitirme ödevi, mezuniyet tezi ya da dönem ödevi hazırlayan öğrencilerin birincil kaynaklara erişmesi ve değerlendirmesi oldukça zordur. Yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla ikincil kaynaklardan yararlanılmakla birlikte, tezin en azından belirli bölümlerinde birincil kaynaklardan yararlanılmış olması, çalışmayı daha nitelikli kılmaktadır. Doktora çalışmalarına tanınan sürenin uzun olması ve unvan vermeye yönelik olması nedeniyle mümkün olduğunca birincil kaynaklardan yararlanılması gerekmektedir”.

Felsefi eserlerin yanı sıra; sanatsal yapıtlar, resmi kuruluşların yayınladığı raporlar veya istatistikler, dava tutanakları, arşiv belgeleri, gazete haberleri de “birincil kaynak” tanımına girmektedir. Dolayısıyla, bu makalenin temel vurgularından biri olan lisansüstü tez çalışmalarının felsefi derinliğe sahip bulunması gerekliliği açıklanırken, birincil kaynaklar arasındaki yer alan söz konusu ayırımın da dikkatten kaçırılmaması gerekmektedir. Sonuç olarak, yukarıda aktarılan sınırlı istisnalar da dâhil olmak üzere, “Araştırma Yöntemleri” başlıklı kitaplarda, lisansüstü çalışmaların sahip bulunmaları gereken felsefi arka plan yeteri ölçüde açıklanmamaktadır. Bu durum ise en iyimser yorumla, araştırma yöntemleri kitabı yazarlarının; okuyucuların, söz konusu yeterlilik düzeyini hâlihazırda bildiklerini veya kalem aldıkları kitap dışı diğer bilgi kaynakları yoluyla söz konusu bilgiye ulaşabileceklerini varsaydıklarını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, G. (2009). *Bilimsel Araştırma ve Yazım Teknikleri*, Ankara: Tiyyem Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. & Yıldırım E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Arıkan, R. (2000). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- _____ (2013). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Armağan, İ. (1983). *Bilimsel Yöntem*, İzmir: Ticaret Matbaacılık.
- Arslantürk, Z. (1997). *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları no: 103.
- Ataöv, T. (2006). *Bilimsel Araştırma El Kitabı*, İstanbul: Alkim Yayınevi.
- Attar, F. (2012). *Pendname*, İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Aziz, A. (2015). *Araştırmanın Yazılması ve Sunumu*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Bacon, F. (2004). *Yeni Atlantis*, Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Bal, H. (2001), *Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayın No: 20.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, Ankara: Pagem Yayınları.
- Barzun, J. & Henry G. (2001). *Modern Araştırmacı*, Çev. Fatoş Dilber, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Budak, G. & Budak G. (2013). *İşletme Yönetimi*, İzmir: Barış Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç E., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. & Demirel F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pagem Yayınları.
- Cebeci, S. (2002). *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Creswell, J. W. (2014). *Araştırma Deseni*, Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir, Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Çömlekçi, N. (2001). *Bilimsel Araştırma Yöntemi ve İstatistiksel Anlamlılık Sınamaları*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Demir, N. (2004). *Birey, Toplum, Bilim: Sosyoloji Temel Kavramlar*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Demir, Ö. (2000). *Bilim Felsefesi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Descartes, R. (1999). *Akılın Yönetimi İçin Kurallar*, Çeviren: Müntekim Ökmen, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- _____ (2009). *Yöntem Üzerine Konuşmalar*. Çeviren: Hasan İlhan, Ankara: Alter Yayınları.
- Dinler, Z. (2000). *Bilimsel Araştırma ve İnternete Bağlı Bilgi Merkezleri*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem Metotlarına Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel Araştırma Sarmalı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (2002). *Kamu Yönetimi*, İstanbul: Erkam Matbaası.

- Olguner, F. (1985). *Eflatun Kanunlarının Özeti*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Feyerabend, P. (2000). *Anarşizm Üzerine Tezler*, Çeviren: Ekrem Altınsöz, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Girtler, R. (2006). *Terbiyesizliğin Teorisi*, Çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul: Kale Yayınları.
- Glesne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş*, Çev. Ed. Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoğlu, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Goldmann, L. (1998). *İnsan Bilimleri ve Felsefe*, Çeviren: Afşar Timuçin ve Füsun Aynuksa, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Güven, S. (1996). *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Hoodbhoy, P. (1994). *İslam ve Bilim*, Çeviren: Eser Birey, (2. Baskı), İstanbul: Cep Yayınları.
- İnam, A. Epistemiyatri Kapısını Açarken, <http://www.metu.edu.tr/www41/ahmet-inam/epistemiyatri.htm>.
- İslamoğlu, A. H. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Beta Yayınları.
- İslamoğlu, A. H. & Alıncaçık Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kabakçı Yurdakul, I. (Ed.) (2016). *Nitel Veri Analizinde Adım Adım NVivo Kullanımı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaptan, S. (1977). *Bilimsel Araştırma Teknikleri*, Ankara: Rehber Yayınevi.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Karataş, B. (1984). *Araştırma Teknikleri*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Kıncal, R. Y. (Ed.) (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Keleş, R. (1976). *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Keskin, U. (2012). *Yönetim Felsefesi*, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Koçel, T. (2013). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kozak, M. (2014). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kuş, E. (2006). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- (2007). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kybalion, (2015). *Antik Mısır ve Yunan Hermetik Felsefesi*, İstanbul: Hermes Yayınları,
- Lecourt, D. (2006). *Bilim Felsefesi*, Çeviren: Işık Ergüden, (1. Baskı), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, Çev: Adnan Gümüş ve M. Sezai Durgun, Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma*, Çev. Ed. Selahattin Turan, Ankara: Nobel Yayınları.

- Neel, R. G. (1981). *Sosyal Davranışta Araştırma Yöntemleri*, Çev: Ayşe Can Baysal, İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar Cilt 1 ve Cilt 2*, Çev. Sedef Özge, İstanbul: Yayınoadsı Kitapçılık.
- Nietzsche, W. F. (1997). *Seçilmiş Düşünceler (Denemeler)*, İstanbul: Assos Yayınları.
- Özdamar, K. (2003). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özçelik, D. A. (ty). *Araştırma Teknikleri*, ÜSYM Eğitim Yayınları: 4.
- Parla, J. (2011). *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş*, Çev: Dursun Bayrak, H. Bedir Arslan ve Zeynep Akyüz, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Robson, C. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Çev. Ed. Şakir Çinkır ve Nihan Demirkasımoğlu, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Rowley, C. (2002). *Özgürlük ve Devlet*, Çev. İbrahim Dalmış, Ankara: Liberte Yayınları.
- Rummel, L. F. (1968). *Eğitimde Araştırmaya Giriş*, Çev. Rezan Taşçıoğlu, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık.
- Saruhan, Ş. C. & Özdemirci A. (2005). *Bilim Felsefe ve Metodoloji Araştırmada Yöntem Problemi (SPSS Uygulamalı)*, (1. Baskı), İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Seggie, F. N. & Bayyurt Y. (Ed.) (2015). *Nitel Araştırma*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sönmez, B. (2009). *Kilise Teolojisi Dolayımında Hegel Felsefesi*, İstanbul: Kent Işıkları Yayınları.
- Sümer, N., Demirutku K. & Özkan T. (2005). *Araştırma Teknikleri*, İstanbul: Morpa Yayınları.
- Şahin, T. E. (2006). *Sosyal Bilimlere Giriş*, Ankara: Dikey Yayıncılık.
- Şenol, Ş. (2012). *Araştırma ve Örneklem Yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Şimşek A. (Ed.) (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tevfik, B. (1997). *Felsefe-i Ferd*, İstanbul: Yumuşak G Yayınları.
- Topçu, N. (2011). *Felsefe*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkbal, A. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yazma Teknikleri*, İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Tütengil, C. O. (1975). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2101.
- Ural, A. & Kılıç İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Üstdal, M. & Gülbahar K. (1997), *Bilimsel Araştırma Nasıl Yapılır, Nasıl Yazılır*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.

- Yıldırım, C. (2007). *Bilimin Öncüleri*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (Ed.) (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, R. & Özen A. (2006). *50 + 50 Soruda Bilimsel Araştırma ve Yazma*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yüksel, A., Mil, B. & Bilim Y. (Ed.), (2007), *Nitel Araştırma: Neden, Nasıl, Niçin*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (2005). *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin*, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Woolgar, S. (1999). *Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.